

فصلنامه علمی - پژوهشی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۳، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۶، صفحات ۱۰۱-۷۹

نقش صندوق عرایض در عرصه سیاست‌گذاری ژاپن پیشامدرن

علی گل‌محمدی^۱

دکتری مطالعات منطقه‌ای و فرهنگی دانشگاه مطالعات خارجی توکیو ژاپن

(تاریخ دریافت: ۹۶/۳/۱۹ - تاریخ پذیرش: ۹۶/۶/۱۰)

چکیده

حاکمان عصر پیشامدرن ژاپن با هدف رویارویی تاکتیکی و راهبردی با بحران‌های پیش‌رو و پیشگیری از فروپاشی نظام حاکم، دست به انجام یک رشته اصلاحات زدند. مُجاز شمردن فرودستان به طرح مستقیم عرایض (شکایت، انتقاد و پیشنهاد) به فرادستان از طریق نصب صندوق عرایض با هدف ریشه کن ساختن فساد مقامات و آگاهی از درون جامعه از جمله این اقدامات اصلاحی بود. رخوت و رکود حاکم بر عرصه مهم سیاست‌گذاری و حوزه دیوانی که به طور موروثی در انحصار طبقه سامورایی بود، چاره کار را در فراهم ساختن زمینه مشارکت مردمی و بهره‌گیری از خرد جمعی با دریافت انتقادات و پیشنهادهای مناسب از راه صندوق دانست. نرخ بالای باسواد و آگاهی عمومی، طرح ایده‌های ناب و ارتقاء افراد مستعد در نظام اداری و اتخاذ تدابیر مناسب‌تر در عرصه سیاست‌گذاری را در پی داشت. همچنین، پیوستگی تاریخی زمینه‌ساز انتقال روح و جوهره ایده صندوق عرایض در مرحله گذار به عصر جدید و تسهیل زمینه برای اقتباس نهادهای مدرن همسو و سازگاری با آنها شد.

واژگان کلیدی: ژاپن، صندوق عرایض، سیاست‌گذاری، میاسوژاکو

¹ - Email: Life110@yahoo.com

مقدمه

رمز کام‌یابی ژاپن به عنوان کشوری آسیایی و غیرغربی که به فاصله کوتاهی پس از کشورهای صنعتی مسیر نوسازی را پیمود، دسته کم از زمان آشنایی ایرانیان با این کشور به ویژه از عصر مشروطه، همواره از جذابیت خاصی در میان ایرانیان برخوردار بوده است. به‌ویژه آن که به واسطه موقعیت ژئوپلیتیک ایران و طمع‌ورزی قدرت‌های اروپایی رویارویی با مظاهر تمدن غرب و جرقه اندیشه اصلاح و تجدد در ایران زودتر رخ داد. هرچند در ایران و بیشتر کشورها، پیشرفت‌های سریع ژاپن در زمینه نوسازی با روی کارآمدن دولت مدرن میجی (۱۸۶۸) و اقدامات اصلاحی آن شناخته می‌شود اما در واقع فراهم شدن پتانسیل‌های شگرف در دوره پیشامدرن و عصر حکومت سامورایی‌ها، سبب ساز انقلابی محافظه کارانه و گذار کم‌دردسر به عصر مدرن و پیمودن سریع این مسیر شد.

همان‌گونه که در عصر حاضر نظام‌های سیاسی و نهادهای حکومتی کم و بیش همسان متولی اداره جوامع گوناگون هستند، حاکمان جوامع سنتی نیز به هنگام مواجهه با مشکلات و معضلات گوناگون، با در پیش گرفتن تدابیر و نهادهای بومی مشابه در تلاش برای چاره‌جویی مسائل مستحده بودند. صندوق عرایض با اهداف، کارکردها و نتایج جالب توجه از جمله این نهادهای سنتی است که در عصر خود راه‌گشای بسیاری از بن‌بست‌ها در عرصه سیاستگذاری بود و با فراهم ساختن زمینه طرح انتقادات و نظرات مناسب به رفع انسداد در حکمرانی این دوره کمک شایانی کرد. زمینه‌های تاریخی و مسبوق به سابقه بودن این نهاد سنتی، برای آینده و عصر مدرن ژاپن نیز بسیار تسهیل‌کننده و راه‌گشا بود.

پژوهش حاضر با بررسی پیشینه تاریخی نظام صندوق عرایض در ژاپن، انگیزه‌های حاکمان در نصب و به‌کارگیری، کارکردها و پیامدهای کاربرد آن در بلندمدت را مورد مطالعه قرار داده و با بررسی نمونه‌هایی تاریخی و دست اول از عرایض مطروحه با مضامین انتقادی و به‌ویژه پیشنهادها، مشارکت مردم عادی در عرصه سیاستگذاری نظام وقت ژاپن را مورد کاوش قرار می‌دهد.

با پیدایش مفاهیم نو و مدرن، در جهت تبیین این مفاهیم نظریاتی همسو طرح و ارائه شده است. گرچه به لحاظ علمی به‌کارگیری و انطباق این دست از نظریات برای توضیح پدیده‌های پیشامدرن درست نیست اما بررسی نظریه‌های مرتبط می‌تواند به روشن شدن میزان قرابت، اهداف موردنظر و پیامدهای حاصله از این پدیده‌ها را روشن کند و با بررسی اهداف و نتایج حاصل شده در این دوره، نزدیکی و مشابهت‌های موجود با فعالیت‌های عصر مدرن را مورد سنجش و مقایسه قرار داد. مشارکت به مفهوم حق اظهارنظر شهروندان در تصمیم‌گیری‌های

عمومی و یک پدیده جدید، با برنامه جامعه بزرگ^۱ لیندون جانسون^۲، رییس جمهور آمریکا در دهه ۱۹۶۰ نهادینه شد. از نظر کوگان و همکاران، بر مشارکت شهروندان در فرایند برنامه‌ریزی دست کم پنج فایده مترتب است:

- گردآوری اطلاعات و نظرات درباره موضوعات عمومی،
- برخورداری از پشتوانه عمومی در تصمیم‌سازی،
- پیشگیری از کشمکش‌های طولانی و تأخیرهای پرهزینه،
- اندوختن مقاصد نیک و شایسته جهت به‌کارگیری در تصمیمات آینده و
- ایجاد روحیه همکاری میان مردم و ادارات دولتی (Cogan et al. 1986: 283-4).

ترویج و ارتقای مشارکت شهروندان جهت ایفای نقش در عرصه سیاستگذاری عمومی، وظیفه‌ای به نسبت جدید برای دولت‌ها است. این موضوع با بحران نهادهای نمایندگی، فقدان اتفاق نظر میان احزاب و رهبران سیاسی و رو به ضعف گذاشتن توان دولت در اداره امور عمومی مرتبط است (OECD 2005: 110). گرچه در تبیین علت به‌کارگیری صندوق عرایض در دوره پیشامدرن ژاپن از سوی حاکمان این کشور، همه دلایل پیش گفته صادق نیست اما دست کم آخرین علت تا حدودی از قصد آنان برای این اقدام رونمایی می‌کند.

امکان مشارکت بی‌واسطه رعایا در طرح پیشنهادها و انتقادات و از انحصار خارج ساختن نظام دیوان‌سالاری موروثی و فاقد نوآوری این دوره در ژاپن از جمله مواردی است که به نزدیکی برخی از رسوم حکومت‌داری و نهادهای سنتی با دوران نوین اشاره دارد. روش تصمیم‌سازی مردم‌سالار (دموکراتیک) برخلاف روش دیوان‌سالار (بوروکراتیک) و فن‌سالار (تکنوکرات) بر این فرض مبتنی است که همه افراد متأثر از یک تصمیم، حق مشارکت در آن تصمیم را دارند. در دموکراسی‌های کلاسیک این مشارکت می‌تواند مستقیم باشد و طبق الگوی تکثرگرا و جمهوری‌خواه می‌تواند از طریق نمایندگی باشد. میل به تمرکز قدرت در دست چند کارشناس که بیشترین سازگاری را با تصمیم‌سازی بوروکراتیک دارد، در تحلیل سیاستگذاری عمومی با مشارکت شهروندی در مغایرت است (Kweit and Kweit 1986: 21-22). دولت‌های مدرن با مشارکت دادن شهروندان در فرایند تصمیم‌سازی‌ها اهدافی را پیگیری می‌کنند. از جمله اهداف این نوع مشارکت:

- کاهش انزوای عوامل حکومت از عموم مردم
- ایجاد روحیه همکاری و اعتماد
- ایجاد فرصت‌هایی برای نشر اطلاعات
- شناسایی ابعاد بیشتری از تحقیق و بررسی

^۱ - Great Society

^۲ - Lyndon B. Janson

- کمک به شناسایی راه‌حل‌های جایگزین
  - کسب مقبولیت برای برنامه‌ریزی و اعتبار سیاسی برای نهادهای حکومتی
  - افزایش پشتوانه عمومی (Cogan et al. 1986: 292-294).
- سرانجام اهداف و پیامدهای مورد نظر حاکمان این دوره از به‌کارگیری این نهاد سنتی را می‌توان با موارد فوق سنجید.

پیشینه تاریخی

تداوم حاکمیت دراز مدت شوگون‌های خاندان توکوگاوا^۱ (۱۸۶۷ م. - ۱۶۰۳) به مدت بیش از ۲۶۰ سال که بخشی از دوره تاریخی مستقل کین سبی^۲ یا دوره آغازین عصر مدرن^۳ در ژاپن را تشکیل می‌دهد، مرهون انجام یک رشته اصلاحات ضد بحران و به‌ویژه سه دوره اصلاحات بزرگ (سان دای کایکاکو^۴) جهت پیشگیری از فروپاشی نظام شوگونی بود. به این ترتیب، اصلاحات کیوهو^۵ (۱۷۳۶-۱۷۱۶)، کانسی^۶ (۱۷۹۳-۱۷۸۷) و تِنپو^۷ در بزنگاه‌های تاریخی نه تنها مانع اضمحلال بلکه موجب تقویت پایه‌های حکومت خاندان توکوگاوا شد. اصلاحات قضایی، مالی، ارضی و اداری و همچنین نصب صندوق عرایض از جمله اصلاحات دوره کیوهو بود که توسط یوشیمونه توکوگاوا^۸ (۱۶۸۴ م. / ۱۰۶۲ ش. - ۱۷۵۱ م. / ۱۱۲۹ ش.)، هشتمین شوگون^۹ از خاندان توکوگاوا به اجرا در آمد (Fujita 2002-3: 28-9). بالا گرفتن نارضایتی رعایا از ستمکاری‌های والیان و صاحب منصبان حکومتی، عمده‌ترین دلیلی بود که حاکمان دوره ادو^{۱۰} را واداشت تا در رویارویی با بحران‌های پیش رو، چاره کار را به کارگیری نهادی ببینند که به طور مستقیم امکان طرح عرایض مردم عادی را فراهم می‌ساخت.

یوشیمونه که در پی آگاهی یافتن از آراء گسترده عمومی بود، در ماه اوت سال ۱۷۲۱ م. / مرداد ۱۱۰۰ ش. (سال ششم از دوره کیوهو) فرمان داد تا صندوق پیشنهادها و شکایات (توئوشوباکو^{۱۱}) که با نام‌های صندوق مقابل دیوان عالی دادگستری (هیوئجوه‌باکو^{۱۲})، صندوق

¹ - shogun

² - Tokugawa

³ - Kinsei

⁴ - Early Modern Age

⁵ - San dai kaikaku

⁶ - Kyōhō

⁷ - Kansei

⁸ - Tenpō

⁹ - Tokugawa Yoshimune

¹⁰ - Shogun (سپه‌سالار، حاکم نظامی از طبقه سامورایی)

¹¹ - Edo

(شهر ادو، توکیو کنونی، مرکز سیاسی خاندان توکوگاوا که عصر حاکمیت این خاندان با عنوان این دوره نیز شناخته می‌شود)

¹² - tōshobako

¹³ - hyōjōshobako

شکایات (سوجو باکو^۱) و صندوق رسیدگی مستقیم (جیکی سوءباکو^۲) نیز شناخته می‌شد، مقابل دیوان عالی دادگستری واقع در محل ورودی قلعه ادو نصب گردد. این نهاد که به طور عمومی میاسوباکو^۳ نامیده می‌شود، به پیروی از اقدامات پیشین خود یوشیمونه در نصب صندوق شکایات مقابل شهر قلعه‌ای واکایاما^۴ به هنگام امارت تیول کیشو^۵ رواج یافت (Harafuji 1992: 776). پس از صدور فرمان نصب صندوق عرایض در ادو (پایتخت) و دیگر اراضی تحت کنترل خاندان حاکم توکوگاوا در مناطق و شهرهای گوناگون، امیران و اربابان محلی نیز به واسطه مشاهده نتایج مثبت آن، خودخواسته از این نهاد الگوبرداری کردند.

گرچه میاسوباکو شهرت خود را مدیون شوگون یوشیمونه است اما این نهاد در ژاپن از پیشینه‌ای چند سده‌ای برخوردار است. بررسی تاریخچه این صندوق نشانگر به کارگیری آن توسط ارباب تیول اُکایاما در سال ۱۶۵۴ م. حدود ۶۵ سال پیش از یوشیمونه است (Fukaya 1999: 20). از قرار معلوم این نهاد در دوره قرون وسطی توسط برخی از دایمیوهای (امیران محلی) عصر سِنْگُو^۶ در اواسط سده شانزدهم مورد استفاده قرار می‌گرفته است (Roberts 1998: 106-107). کاربرد واژه میاسو^۷ معادل عریضه و شکایت را در اسناد دوره کاماکورا^۸ (1185-1333) می‌توان یافت (Yoshinaga 1954). اما از قرار معلوم این صندوق توسط امپراتور کوه توکو^۹ در سال ۶۴۶ م. تأسیس شده است (Roberts op. cit., 106-107) که مؤید ریشه‌دار بودن صندوق عرایض در تاریخ ژاپن است.

نظام شبه فئودالی وقت ژاپن (باکو^{۱۰}هان^{۱۱}) در دوره ادو (۱۶۰۳-۱۸۶۷) متشکل از حدود ۲۶۰ دایمیو^{۱۱} (تیول-تیولدار) بود که رابطه خاندان حاکم توکوگاوا به عنوان بزرگ‌ترین دایمیو با در اختیار داشتن اراضی گسترده‌ای در شهرهای بزرگ مثل ادو و اوساکا^{۱۲}، در حکم دولت مرکزی (باکو^{۱۳}فو^{۱۴}) با دیگر امیران محلی (هان^{۱۴})ها بود. البته این امیران محلی ضمن تعهد به پیمان منعقد با حکومت مرکزی، در اداره امور داخلی تیول خود از آزادی عمل و خودمختاری زیادی برخوردار بودند. از این‌رو، امیران محلی ملزم به اجرای سیاست‌های اعمال شده توسط

¹- *sojōbako*

²- *jikisobako*

³- *meyasubako*

⁴- *Wakayama*

⁵- *Kishu*

⁶- *Sengoku*

⁷- *meyasu*

⁸- *Kamakura*

⁹- *Kōtoku*

¹⁰- *bakuhān*

¹¹- *daimyō*

¹²- *Ōsaka*

¹³- *bakufu*

¹⁴- *han*

باکوفو در مرکز نبودند و با تشخیص و صلاح دید خود، گاهی به صورت داوطلبانه اقدام به اجرای برخی سیاست‌ها و یا اقتباس برخی نهادها همچون صندوق عرایض می‌کردند. اوهیرا که یکی از کامل‌ترین آثار را درباره صندوق عرایض در دوره ادو عرضه کرده معتقد است که به لحاظ پیشینه و از منظر پژوهش‌های تطبیقی - تاریخی، نظام صندوق عرایض ژاپن مشابه نهادی است که در چین باستان وجود داشته است. در ویتنام هم به ظاهر نهادی کم و بیش همسان وجود داشته است و گفته می‌شود که در کره نیز به طرق مختلف امکان طرح مستقیم دادخواست به حاکم وجود داشته است که البته همگی شفاهی و همانند مواردی بوده است که به هنگام عبور کجاوه اربابان ژاپنی، برخی از دهقانان خطر طرح شکایات را به جان می‌خریدند. بررسی علت وجود نظام‌های مشابه در سایر کشورها، وجود شباهت‌ها و تحلیل آن‌ها بویژه صندوق عرایض ژاپن، نکات مفیدی را روشن می‌کند (Ohira, 2003: 212). در این جا می‌توان به یکی از اقدامات مشترک در جوامع پیشامدرن قاجار و ادو اشاره کرد که در واقع همان تدبیر کم و بیش مشترک یوشیمونه، شوگون هشتم و ناصرالدین شاه، چهارمین پادشاه قاجار در به‌کارگیری صندوق عرایض و ابتکار شاه قاجار در تاسیس صندوق عدالت ناصری است که البته با یک تأخر زمانی حدود ۱۶۰ ساله در سال ۱۲۸۱ ق. / ۱۸۶۴ م. انجام گرفت.^۱

صندوقی که در ادو نصب شده بود، ۷۵ سانتی‌متر مکعب مساحت داشت و اندازه دهانه آن ۶ سانتی‌متر مربع بود (Fukaya, 1999: 25) و در برخی از دوره‌ها، آن را به رنگ مشکی با قفلی برنجی توصیف کرده‌اند (Sakuma, 1967: 183). مطابق اوامر شوگون، مکان‌های خاصی از پایتخت برای نصب صندوق و زمان‌های مشخصی برای طرح عرایض و گردآوری آن‌ها تعیین شد. یک ماه پس از صدور فرمان شوگون یوشیمونه، میاسویاکو در مرکز سیاسی وقت ژاپن برپا شد. این صندوق سه بار در ماه (روزهای دوم، یازدهم و بیست و یکم هر ماه) از ساعت ۱۲ ظهر مقابل هیوجوشو^۲ (دیوان عالی عدالت) برابر ورودی شهر قلعه‌ای ادو برپا می‌شد (Harafuji, 1992: 776).

دلایل و انگیزه‌های نصب صندوق عرایض

بطور کلی، ایجاد شرایط بحرانی موجب به‌کارگیری صندوق عرایض همچون یک سوپاپ برای فرونشاندن نارضایتی‌های عمومی بود. این نهاد ابزاری برای کسب مشروعیت و مقبولیت مردمی و نمادی از دادگستری یا چاره‌ای برای حل بحران‌های پیش رو بود.

^۱ - برای طرح جزئیات، تفاوت‌ها و اختلاف کارکردهای صندوق عرایض و رویکرد گوناگون والیان و امیران محلی در قبال آن‌ها و سرانجام جهت‌گیری متفاوت این صندوق‌ها، رک:

Golmohammadi, Ali. 2015. "Modernization in Edo Japan and Qajar Iran (Structural and Cultural Preconditions)", Tokyo University of Foreign Studies: Faculty of Area and Culture Studies.

^۲. hyōjōsho

در توضیح علت اصلی نصب صندوق پیشنهادها و شکایات (میاسوباکو^۱) گفته شده که طرح شکایات بی‌نام و نشان و یا با نام‌های جعلی در اماکن عمومی و یا ادارات دولتی و یا چسباندن شکایات بر روی دیوار دفاتر دولتی گسترش یافته بود و در پی تضعیف دولت مرکزی (باکو^۲) از دوره گنروکو^۳ (1688-1704 م.) سلیلی از انتقادات، هجونامه‌ها، دیوارنوشته‌های بی‌نام و نشان و اشعار فکاهی در کوی و برزن به راه افتاده بود (Harafuji 1992: 776). گسترش اشکال گوناگون دادخواست‌های غیرقانونی و عرایض بدون امضایی که به‌صورت ناشناس پخش می‌شدند (سوئه بوئی^۴)، امری رایج شده بود (Fukaya 1999: 25). این وضعیت فرساینده که به مسئله‌ای حاد تبدیل شده بود، نارضایتی شدید کشاورزان را برانگیخته بود به گونه‌ای که دست به اعتراضات خشونت بار و تشکیل گروه‌هایی برای اعمال خشونت دست زدند که این موضوع حاکمان را تحت فشار قرار داده بود. هدف دولت جدید در دوره شوگون یوشیمونه، در پیش گرفتن اصلاحات بنیادین بود و در این میان، دریافت عرایض و شکایات و دادخواهی‌های مستقیم از طرف مردم عادی، گامی موفق در این راه محسوب می‌شد (Harafuji op. cit., 776). از آنجا که شب نامه‌نویسی بر خلاف قانون بود، دولت مرکزی در مواجهه با این اقدام یا ناگزیر از سرکوب آن بود تا از تبدیل شدن آن به جنبش جلوگیری کند و یا اینکه باید به طور قانونی آن را به رسمیت می‌شناخت تا ضمن آگاهی یافتن از اوضاع جامعه، همچون سوپاپ اطمینانی فشار نارضایتی‌های متراکم در جامعه را تخلیه می‌کرد (Fukaya op. cit., 25). در مواجهه با این وضعیت، دولت مرکزی رویکردی چاره‌جو محور را در پیش گرفت. در واقع، سیل شب‌نامه‌ها و هجونامه‌ها عاملی برای ایجاد صندوق جهت رسمیت بخشیدن به پذیرش دادخواست‌ها و ساماندهی به شکایات و انتقادات بود.

صندوق عرایض در ژاپن هم به لحاظ دیرینگی و هم از نظر مدت کاربرد از طول عمر زیادی برخوردار بود. زیرا پس از تغییر رژیم توکوگاوا و از آغاز روی کار آمدن دولت مدرن میجی (۱۸۶۸) این دولت نیز اقدام به نصب میاسوباکو مقابل ورودی یک دفتر دولتی در منطقه سایوای باشی^۴ در شهر توکیو (ادوی سابق) کرد (Harafuji 1992: 776) و سرانجام با بیش از یک قرن سابقه کاربرد از زمان به‌کارگیری رسمی آن در سال ۱۷۲۱ م.، در سال ۱۸۷۳ م. ملغی شد (Roberts 1994: 424). اما درباره اقدام شخص شوگون یوشیمونه در نصب صندوق، دو دسته نظر وجود دارد. برخی آن را از ابتکارات شخصی او می‌دانند.

^۱ - meyasubako

^۲ - Genroku

^۳ - sutebumi

^۴ - Saiwaibashi

هر چند ماساکی واکائو^۱ مدعای کتاب تاریخ رسمی توکوگاوا^۲ مبنی بر انتساب نصب صندوق به انگیزه و ابتکار شخصی شوگون یوشیمونه به عنوان مجرای شنیدن خواسته‌های مردم و حصول اطلاع از شرایط فرودستان جامعه، در نظر او را رد می‌کند و این توصیف را متأثر از رسمی بودن این کتاب و مطالب آن می‌داند حال آن که با پخش شب‌نامه‌ها، چاره دیگری جز گشودن باب گفت و گو با فرودستان جامعه باقی نمانده بود و انگیزه شوگون مهار فشارهای وارد آمده از طبقات پایین جامعه در قالب نامه، نظر و پیشنهاد در قالب راهکاری بود (Wakao 2003: 290-291). روبرتس در توضیح علت نصب صندوق عرایض در تیول توسا^۳، دلیل اصلی آن را خواست مردم می‌داند اما ادبیات نخبه‌گرای حاکم در آن دوره، این توهم را ایجاد می‌کرد که خیرخواهی و روشن ضمیری ارباب، عامل تأسیس آن بوده است (Roberts 1998: 115-117).

عرایض مجاز و محور ویژه

فرایند کلی گردآوری، قرائت و رسیدگی به عرایض به این شکل بود که عرایض میاسوئباکو حتی بدون اطلاع یافتن مشاور یا مشاوران اعظم شوگون (روجو^۴)، به دست شوگون می‌رسید. صندوق پس از گردآوری عرایض ابتدا برای کنترل به اداره بازرسی برده می‌شد، سپس درب آن مهر می‌شد و بعد توسط فرد خاصی به درون قلعه اِدو و نزد شوگون برده می‌شد. در این فاصله، حتی مشاوران اعظم از محتوای عرایض مطلع نمی‌شدند مگر آنکه پس از رؤیت توسط شوگون به خاطر برخی شبهات و یا پیگیری شکایات و یا درخواست‌ها، به آن‌ها ارجاع داده می‌شد و سپس برای بررسی دقیق‌تر از طریق مشاوران به واحد بازرسی ارجاع داده می‌شد (1994 (jō): 113-114).

نام و نشان دار بودن دادخواست‌ها از جمله شروط صندوق عرایض و عدم مراعات آن، مستوجب مجازات بود. در صندوق عرایض اِدو، عرایض بی‌نام و نشان پذیرفته نبود و سوزانده می‌شد (Harafuji, 1992: 776). البته این شرط در قلمروهای گوناگون، متفاوت بود. برای دادخواست‌های صندوق اعتراض (ایسامه باکو^۵) در تیول اُکایاما^۶ (۱۶۵۴م)، با وجود تقدم زمانی در نصب و به‌کارگیری آن نسبت به میاسوئباکو، الزام به داشتن امضای نگارنده در پای عریضه و یا محدودیت موضوعی قید نشده بود و تنها آسایش و راحتی مردم در ارسال

^۱ - Masaki Wakao

^۲ - Tokugawa jikki

^۳ - Tosa han

^۴ - rōjū

^۵ - Isamebako

^۶ - Okayama han

عرایضشان لحاظ شده بود (Fukaya.1999: 20) و تنها در صورت وارد بودن عرایض، از دادخواست‌دهنده خواسته می‌شد تا نام و نشان خود را به صندوق اعتراض بباندازد (Ôhira.2003: 122-123). در مورد عرایض میاسوئاکو نیز طرح شکایت بر مبنای خصومت شخصی و یا شهادت فرد ثالثی که شاهد عینی صحنه نبود، پذیرفته نبود و سوزانده می‌شد. همچنین کتمان حقیقت، جعل واقعیت و نوشتن شکایات دروغین و خلاف واقع، مردود بود و فرد شاکی مورد غضب واقع شده، بازداشت و مجازات می‌شد (Harafuji.1992: 776).

مستثنا ساختن دعاوی مدنی و شخصی از عرایض مجاز در صندوق شوگون، نشان‌گر آن است که تأسیس و نصب آن‌ها در اصل با هدف تأمین مقاصد سیاسی-اجتماعی انجام گرفته است. یوکوتا نیز میاسوئاکو را محل طرح دعاوی خصوصی افراد نمی‌داند. از نظر او این صندوق ابزاری مناسب برای تنبیه کارکنان خاطی دولت و یا رفتارهای سودجویانه و نامناسب صاحب منصبان بود (Yokota 2005: 298). شیوه‌نامه مکتوبی که بر روی تابلوی اعلانات در کنار میاسوئاکو نصب شده بود، به طور کلی موضوع عرایض یا دادخواست‌های مستقیمی که به صندوق انداخته می‌شد را به سه دسته تقسیم کرده بود. بر روی تابلوی رسمی راهنمای مکتوب عرایض، رسیدگی مستقیم به دادخواست‌ها به داشتن یکی از شروط سه گانه زیر مشروط شده بود:

- ۱) مفید ارزیابی شدن پیشنهادها و انتقادات مربوط به حوزه سیاسی و دولتی،
- ۲) شکایات با موضوع اقدامات سودجویانه و ناعادلانه صاحب منصبان دولتی،
- ۳) طرح دوباره دادخواست، در صورتی که درخواست رسیدگی به دعاوی مطروحه در محاکم قضایی و شکایت از مجاری قانونی، پاسخی نیافته باشد و یا بخاطر رسیدگی ناعادلانه دادگاه، حکم صادره مورد اعتراض باشد (Harafuji 1992: 776). گنجاندن موضوع مربوط به ارائه پیشنهادها در نخستین بند از این راهنما، از اهمیت به سزایی برخوردار است. چرا که در صندوق عدالت، همتای ایرانی میاسوئاکو، چنین حقی به رسمیت شناخته نشده بود و این از ویژگی‌های میاسوئاکو است. علت پذیرش این حق و تبعات آن از جانب شوگون و دیگر اربابان دوره ادو که در بهترین حالت مستبدانی خیرخواه بودند، نکته مهمی است. به عنوان نمونه، ایکدا میتسوئاسا^۱ ارباب تیول آکایاما^۲ با تواضع خاص یک تیولدار مستبد، بر روی تابلوی اعلانات بالای صندوق نوشته بود: «از آنجا که من، مقامات ارشد و مجریان قانون، فرامینی را صادر می‌کنیم که در همه حال بهترین نیستند، باید از دانش و خرد جمعی این قلمرو بهره بگیریم. از این رو، اقدام به تأسیس صندوق اعتراض کردم تا همه مردم از بالاترین مقامات تا پایین‌ترین افراد بتوانند نظراتشان را درباره هر موضوعی نوشته و به صورت ناشناس به درون

^۱ - Ikeda Mitsumasa

^۲ - Okayama han

صندوق بیاندازند» (Roberts 1994: 424). می‌توان گفت که چاره‌جویی محوری در مواجهه با مشکلات سیاسی-اجتماعی، از جمله ویژگی‌های بارز حاکمان وقت ژاپن بود که در این موارد با مراجعه به افکار عمومی و یاری جستن از آن‌ها ضمن یافتن راهکاری برای حل معضلات، از فشار نارضایتی‌های موجود نیز می‌کاستند. علاوه بر این، تشخیص امیران محلی در رفع برخی از قید و بندها و محدودیت‌های مربوط به عرایض و عارضان باعث ایجاد فضا و جهت‌گیری متفاوتی نسبت به میاسوئاکو در شهر ادو و دیگر قلمروهای تحت کنترل خاندان توکوگاوا شد.

گفتنی است که جامعه وقت ژاپن دارای ساختاری متصلب و متشکل از چهار طبقه بود که در رأس آن طبقه حاکم سامورایی قرار داشت که به طور انحصاری و موروثی متولی حوزه سیاست و امور دیوانی بود. طبقه مولد دهقان به عنوان پشتوانه اقتصاد کشاورزی در رتبه بعدی قرار داشت و پس از آن، شهرنشینان^۱ (افزارمندان و بازرگانان) قرار داشتند.

با نصب صندوق عرایض در تیول توسا (۱۷۵۹ م.) و فراهم شدن امکان طرح مستقیم، یک سویه و تضمین شده نظرات به ارباب هم از طرف سامورایی‌ها و هم مردم عادی، مجموعه‌ای از عرایض با طیف گسترده و گوناگونی از موضوعات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی امکان طرح یافت (Ibid., 424-427). اما هدف از به‌کارگیری صندوق پیشنهادها و شکایات در اراضی تحت کنترل شوگون و خاندانش، به طور عمده طرح انتقادات و شکایات کشاورزان و شهرنشینان^۲ (بازرگانان و افزارمندان) بود اما طبقه سامورایی مستثنی شده بود و برای ارائه نظر یا شکایت از مقامات بالادست خود باید به متسوک^۳ (بازرس) گزارش می‌دادند (Yokota 2005: 298). البته گمان می‌رود که این محدودیت با هدف حفظ نظام صلب و سخت سلسله مراتبی در طبقه سامورایی و نظام دریافت نظرات از پایین به بالا (رینگی^۴) اعمال شده باشد. اما مستثنا نساختن سامورایی‌های دیوان‌سالار و آشنا به حوزه سیاست در قلمرو توسا، موجب شد تا گستره پیشنهادها علاوه بر حوزه اجتماعی عرصه سیاست را نیز در بر بگیرد.

صندوق عرایض در تیول توسا

همان‌گونه که اشاره شد به هنگام رویارویی با بحران‌ها، برای اربابان و امیران محلی پیروی از سیاست‌ها و تدابیر دولت مرکزی (باکوئو) از جمله به‌کارگیری میاسوئاکو اجباری نبود و برخی از آن‌ها با تشخیص خود اقدام به الگوبرداری می‌کردند. البته در قلمرو توسا، آگاهی

^۱- chōnin

^۲- chōnin

^۳- metsuke

^۴- ringi

مردمی نسبت به وجود صندوق و کارکردهای آن فشار خواست عمومی، نصب و به‌کارگیری آن را به ارباب این تیول تحمیل کرد.

یکی از ملازمان دون پایه ارباب که در میان مردم عادی رفت و آمد داشت از خواست آنها برای نصب صندوق خبر داد که نشان‌گر اطلاع مردم این تیول از قلمروهای هم‌جوار، ارتباط طبقات با یکدیگر برغم وجود نظام سلسله مراتبی و خواست مشترک آنها بود و با نصب صندوق در تیول توسا، هجده هزار تن اعم از سامورایی و مردم عادی امکان طرح مستقیم دادخواست یافتند (Roberts 1994: 437). در این میان، علت هواداری مقام‌های بلندپایه سامورایی از انجام اصلاحات و نصب صندوق را شاید بتوان در نامه ترغیب‌کننده یکی از آنها به ارباب تیول توسا یافت که بر مطرح کردن ایده به‌کارگیری صندوق به نام ارباب به عنوان ابزاری برای ارتقای جایگاه وی تأکید دارد. قصد او آن بود که بگونه‌ای رفتار شود که گویی ایده نصب صندوق ناشی از انگیزه‌های شخصی ارباب است. زیرا در غیر اینصورت، شاید این-گونه برداشت می‌شد که گویی این اقدام به پیشنهاد فردی پایین‌تر از ارباب عملی شده است (Roberts 1998: 115-117).

دادخواست‌ها و شکایات

رسیدگی به شکایات وارده بر ضد بدرفتاری حاکمان با مردم و به‌ویژه وضع مالیات‌های سنگین از جمله اهداف نصب صندوق عرایض در دوره ادو بود. موضوع برخی از شکایات وارده به صندوق به شرح ذیل است:

الف. افزایش مالیات سالانه و هزینه کرد دست‌مزد کشاورزان در جاهای دیگر از سوی مقام‌های روستایی،

ب. عدم صدور رسید از سوی مقام‌های روستایی و انجام وظیفه نادرست،

ج. انجام وظیفه نادرست (تاخیر و غیبت) مقام‌های شهری،

د. عدم ارائه جزییات و اسناد مربوط به مالیات سالانه از سوی مقام‌های مسؤول،

ه. برخورد ظالمانه مقام‌های مسؤول،

و. رشوه‌خواری، کاهلی و رفتارهای ناشایست مقام‌های بلدیه شهر اوساکا (Ohira 2003: 155).

البته در چند مورد، نمایندگان کشاورزان شاکی از وضع مالیات‌های سنگین، تنبیه شدند. در برخی موارد نیز بعدها حکم اولیه مجازات آنها لغو شد. علت احتمالی این امر را می‌توان ناخشنودی مقام‌هایی دانست که بر ضدشان شکایت شده بود و یا وجود ابهام در مجاز بودن

شکایت از وضع مالیات اضافه به خاطر عدم تصریح در مفاد کلی مربوط به میاسوُباکو می‌تواند دلیل دیگری بر تنبیه شاکیان باشد.

در مجموعه‌ای از عرایض میاسوُباکو بین سال‌های ۱۸۶۴-۱۸۵۷ م. می‌توان به شکایت روستاییان فقیر از رفتار ظالمانه و قماربازی ارباب روستا و درخواست برکناری او و عدم انتصاب پسرش به عنوان جانشین پدر (Mochizuki 2008: 73)، شکایت از رفتارهای ظالمانه و ناپختگی و بی تجربه بودن مسؤول یک ناحیه، اعتراض اهالی ۳۶ روستا بر ضد واگذاری اراضی کشاورزیشان به یک دایمیوی دیگر (Ibid., 75)، درخواست جمعی از فروشندگان یک منطقه در شهر اِدو برای رفع ممنوعیت و بازگشایی بازار ماهی‌فروشان اشاره کرد (Ibid., 76). موضوعات فوق در راستای بند دوم از شروط عرایض جهت طرح مستقیم دادخواست بر ضد فساد صاحب منصبان بود. اما به جز شکایت از بدرفتاری حاکمان، مسائل اجتماعی نیز موضوعی حایز اهمیت در برخی از عرایض میاسوُباکو است. مردم ۳۲ روستای منطقه‌ای در استان کنونی ایباراکی^۱ با طرح شکایتی بر ضد گسترش رفتارهای غیراخلاقی ناشی از حضور روسپیان در مسافرخانه‌های بین راهی در مناطق هم‌جوار که موجب جلب جوانان به آن جا شده بود، خواستار رسیدگی قاطع به این موضوع شده بودند (Ibid.).

انتقادات، پیشنهادات و تأسیس پارلمان

پیش از نصب میاسوُباکو، کلیه دعاوی از جمله دعاوی مدنی و پیگرد دادخواست‌های کیفری و یا حتی درخواست کمک از دولت در قالب نظام دادخواهی عمومی و از طریق ادارات مربوطه طرح و رسیدگی می‌شد. ارائه پیشنهاد به فرادستان، شکایت از فساد صاحب منصبان یا فرجام‌خواهی از احکام ناعادلانه صادره در این نظام دادخواهی عمومی تضمین نشده بود از این رو نهاد صندوق عرایض به عنوان ابزاری برای طرح مستقیم عرایض به کار گرفته شد (Ohira 2003: 207-8) و شماری از پژوهشگران از آن به عنوان یک نقطه عطف در تاریخ ژاپن یاد کرده‌اند (Roberts 1998: 132; Hirakawa 1996: 314 & 279; Harafuji 1992: 776). در واقع، ارائه دادخواست مستقیم از طریق میاسوُباکو به مثابه راهی میانبر اما منظم به نظام دادخواهی عمومی وقت ژاپن بود و یوشیمونه آن را برای نهادینه ساختن نظرات مردم نسبت به مقام‌های حکومتی و تقویت روحیه همدلی و همکاری میان آن‌ها ابزار مفیدی ارزیابی می‌کرد (Oishi, 1996: 35).

به واسطه نقص و قصور در نظام اداری و فقدان خلاقیت در عرصه سیاستگذاری، دریافت پیشنهادهای سودمند از طریق صندوق بسیار مهم بود. در همین راستا بود که ارباب تیول اُکایاما

^۱ - Ibaraki

با استعانت از خردجمعی مردم قلمرو خود، عزم خویش جهت اصلاح امور حکومت را ابراز داشت (Roberts *op. cit.*, 107-106).

فراهم ساختن شرایط برای طرح عرایض طبقه سامورایی از طریق میاسوباکو در اِدو و اراضی شوگونی و آزاد بودن همه طبقات اعم از سامورایی و مردم عادی در توسل به صندوق به دو جهت‌گیری سیاسی-اجتماعی متفاوت منجر شد. برخلاف طبقه سامورایی که متولی دستگاه سیاسی و دیوانی بود، عمده پیشنهادهای مردم عادی (کشاورزان، افزارمندان، بازرگانان و سامورایی‌های بی‌سرور) مربوط به حوزه اجتماعی می‌شد.

در این دوره، تأکید سازمان ژاپنی بر گروه محوری بود. ممکن است این گونه تصور شود که در چنین سازمانی افراد به شدت محدود و مُنقاد فرامین رهبر هستند. استقلال نسبی افراد و مشارکتشان در امور سازمان متبوعه راهی برای تقویت آن محسوب می‌شد. این برداشت از مفهوم سازمان بر وظیفه فرد و به تبع آن مشارکت فعال برای سالم نگه داشتن گروه تأکید داشت. اجرای چنین شیوه‌ای در واحدها و سازمان‌های کوچک‌تر موجب ترغیب مشارکت بیشتر اعضا در مقیاسی بزرگتر در جامعه از طریق نهاد میاسوباکو می‌شد. فقدان ایده‌های جدید در رویارویی با بحران‌ها باعث شد تا دولت در عرصه سیاستگذاری پیشنهادها مناسب و عملی را بپذیرد. البته پذیرش پیشنهادها اداری بخشی از معادله است و کلید کام‌یابی میاسوباکو در بخش دیگر معادله نهفته است. تحولات اجتماعی همچون نرخ بالای باسوادی عمومی و باور وظیفه مدنی که در ارزش‌های گروه محور ژاپنی پرورش یافته بود در تأمین پیوسته ایده‌های تازه‌ی اصلاحی، نقشی کلیدی داشتند و به نظام سیاسی ژاپن اجازه می‌داد تا در فرایندگذار از اشکال سنتی حکومت به قالب‌های مدرن‌تر خود را سازگار سازد. به‌ویژه در قلمرو توسا که ایده‌های مردمی متوجه اصلاح نظام اداری شده بود، گشوده‌شدن فضای سیاسی و مشارکت در امر سیاستگذاری و سرانجام تحرک اجتماعی را در پی داشت که راه را برای اجرای اصلاحات مدرن عمده از جمله تأسیس یک شورای نمایندگی هموار ساخت.

پیشنهادها و انتقادات شایسته مردمی به دولت شوگونی و دولت محلی توسا با استقبال حاکمان روبرو شد و به الگوهایی آموزشی برای درس‌گیری صاحب منصبان تبدیل شد. کونای یاماشیتا^۱، یک سامورایی بی‌سرور (رونین)^۲ در سپتامبر سال ۱۷۲۱ با طرح عریضه‌ای انتقادی نسبت به سیاست‌های اقتصادی شوگون به پدیده‌ای سیاسی-اجتماعی در اِدو تبدیل شد. شوگون در جمع مقامات ضمن تأکید بر اهمیت چنین انتقاداتی، خواهان رونویسی از الگوی ارائه شده در عریضه او توسط سه اداره مهم اجرایی (سان بوگیو)^۳ شد. کونای ضمن تمجید از

^۱ - Konai Yamashita

^۲ - rōnin

^۳ - san bugyō

اصلاحات اداری و عمومی شوگون، از سیاست ریاضت اقتصادی او که موجب بحران اقتصادی شده بود، انتقاد کرده بود و از او خواسته بود تا در گستره ملی اقدام به سیاستگذاری کند (*Yamashita Kōnai jōsho*). برخی از پیشنهادهای سازنده مردم عادی بسیار جالب بودند. به عنوان نمونه، پسر باسواد کدخدای یک روستا در عریضه‌ای عالمانه و فصیح و به خط چینی کلاسیک (متفاوت از نگارش ساده شده و زبان ژاپنی رایج در آن دوره) که تنها عالمان کنفوسیوسی قادر به خواندن آن بودند، ناکارآمدی اداره امور مالی و اراضی کشاورزی کانجو بُوگیو^۱ و سیاست‌های آن را مورد انتقاد قرار داده بود. شوگون اعلام کرد که «این کشاورز به اشتباهات ما توجه داشته و با نگارشی عالی آن را گزارش کرده است... وی آنقدر جرات و جسارت داشته که سیاست‌های وضع شده از سوی مقامات عالی را مورد انتقاد قرار دهد». طبق فرمان یوشیمونه، به انتقادات مطرح شده از سوی وی نیز به دقت پاسخ داده شد (*Yokota 2005: 297-8*).

در کنار انتقادات، پیشنهادهای مناسب با استقبال مقام‌های مسؤول مواجه می‌شد. تأسیس یک بیمارستان و تشکیل یک گروه پیشگیری از حریق در شهر اِدو از جمله آن‌ها است. به پیشنهاد اوگاوا شوسِن^۲، یک طبیب شهری، باغ گیاهان دارویی شوگون در منطقه کوئیشیکاوا^۳ در شهر اِدو به بیمارستان عمومی تبدیل شد (*Yokota 2005: 298*). همچنین به پیشنهاد شهرنشینان اِدو (افزارمندان و بازرگانان) یک گروه آتش نشانی نیز تشکیل شد (*Harafuji 1992: 776*).

شوگون و امیر تیول توسا به اهمیت انتقادات و پیشنهادهای در آگاه شدن از اوضاع اجتماعی و واقعیات زندگی مردم واقف بودند. در موردی دیگر، کشاورزی که علوم آیین شینتو را فرا گرفته بود، سه جلد کتاب را به عنوان راهنمای شغلی کارکنان دولتی و شیوه خدمت‌رسانی به رشته تحریر در آورده و به صندوق پیشنهادهای تحویل داده بود. یوشیمونه تمامی کارکنان سردفتر امور مالی و اراضی (کانجو گاشیرا^۴) را فرا خواند و گفت: «خوب یا بد، من این اظهارات را بدون بررسی نخواهم پذیرفت.» و به آن‌ها هشدار داد که «اتخاذ سیاست‌های ناگهانی [افزایش مالیات]، فرودستان را در رنج و مشقت قرار می‌دهد.» و آن‌ها را از اجرای سیاست‌های صرفه‌جویانه طاقت‌فرسا و فراتر از صبر و تحمل مردم عادی بر حذر داشت. یوشیمونه در توصیه به کارکنان این دفتر از آن‌ها خواست تا از ظرفیت توصیه‌ها و پیشنهادهای

^۱ - *Kanjō bugyō*

^۲ - اوگاوا شوسِن (*Ogawa Shōsen*) همان شخصیت فیلم "ریش قرمز" (آکائی گه)، به فیلم‌سازی آکیرا کوروساوا، کارگردان شهیر ژاپنی است.

^۳ - *Koishikawa*

^۴ - *kanjō gashira*

این چینی در عرصه سیاستگذاری بهره بگیرند (Yokota 2005: 298). همچنین تاناکا کیوگو،^۱ پسر یک کشاورز که به دوره گردی و فروش پارچه‌های ابریشمی مشغول بود، درباره اهم نظرات و خواسته‌های عمومی با عنوان مین کان سبی یو^۲ کتابی نوشت که از طریق مدیر شهر (ماچی بوگیو^۳) به اطلاع شوگون یوشیمونه رسانده شد. نویسنده در مقدمه کتاب به بیان نظرات مردم درباره سیاست‌های دولت پرداخته است که این موضوع بی‌تردید در راستای اهداف تأسیس صندوق پیشنهادها از سوی شوگون برای گردآوری نظرات مردمی بود (Ibid., 298-299). این موارد نشان‌گر آگاهی و دانش مردم عادی نسبت به حوزه عمومی، حق ابراز نظر و مشارکت در عرصه سیاستگذاری بود.

در کل، امکان طرح عرایض از طریق صندوق و به‌ویژه اظهارنظر مردم در حوزه عمومی بطور تلویحی نشان‌گر نرخ به نسبت بالای باسوادی و افزایش مهارت نوشتاری مردم در ژاپن آن دوره بود. چراکه بیان مستقیم دادخواست به فرادستان به صورت شفاهی، سال‌ها قبل در زمان بنیان‌گذار خاندان توکوگاوا مرسوم شده بود (Ōishi 2003: 11). شایان ذکر است که در دوره پیشامدرن ژاپن، حدود بیش از ۴۰ درصد از پسران ژاپنی و حدود ۱۰ درصد از دختران تحت نوعی از تحصیل رسمی قرار داشتند (Dore 1965: 254). پیشنهادهای سنجیده‌ای که به صندوق انداخته می‌شد و تأسیس مدارس خصوصی و میزان بالای باسوادان جامعه دو روی یک سکه بودند. سواد و آگاهی اجتماعی، پیشنهاد تأسیس مراکز آموزشی را در پی داشت. کِنزان سوگانو^۴، یک سامورایی بی‌سرور (رونین)، شاگرد یکی از علمای کنفوسیوسی و فردی علاقمند به تدریس، طی عریضه‌ای پیشنهاد تأسیس مدرسه کایه‌دو^۵ را داد که پس از بررسی طرح، اعطای مبلغی وام و اختصاص قطعه زمینی در منطقه فوکاگاوا^۶ در ادو، این مدرسه در ماه اوت ۱۷۲۳ تأسیس شد. ۲۸ دانش آموز این مدرسه هم از فرزندان سامورایی و هم مردم عادی بودند و آن را نخستین مدرسه در ژاپن دانسته‌اند که افراد عادی قادر به تحصیل در آن بودند (Ibid., 50-51).

سازمان اداری باکو^۶ مبتنی بر نظام منزلتی، از سلسله مراتب صلب و سختی برخوردار بود که امکان ورود استعدادهای خارج از نظام موروثی حاکم به درون این سیستم را غیرممکن ساخته و نیروهای موجود که میراث‌دار مشاغل خانوادگی خود بودند به‌واسطه عدم خلاقیت و نوآوری لازم، عرصه سیاستگذاری را دچار انسداد کرده بودند و این حوزه نیازمند تزریق استعدادهایی تازه بود. از آن جا که تغییر نظام سستی موجود نظم مستقر را با چالش رو به رو

^۱ - Tanaka Kyūgu

^۲ - Minkan Seiyō

^۳ - Machi bugyō

^۴ - Kenzan Sugano

^۵ - Kaihodō

^۶ - Fukagawa

می‌ساخت، انجام برخی اصلاحات و بازنگری‌ها تا حدودی راه را برای ورود افراد مستعد در عرصه سیاستگذاری و خروج از این بن بست را فراهم کرد. برخی اصلاحات همچون فروش مراتب یک سامورایی ملازم شوگون (گوکینن کابو^۱)، نظام حقوق مکمل (تاشیداکا^۲) و پذیرش فرزندخوانده در برخی مشاغل و سازمان‌ها از جمله مواردی است که با هدف ایجاد یک نظام پویاتر با اولویت‌بخشی به استعدادها و افزایش تحرک اجتماعی انجام گرفت (Kasaya 2000: 172). این اصلاحات به‌طور عمده معطوف به افزایش مشارکت و کاهش فساد بود. مشارکت در تصمیم‌سازی‌ها در قالب نظام مدیریتی از پایین به بالا (رینگی) و توانمندسازی افراد جهت سهیم شدن در این نظام (موچی بو^۳) محقق می‌شد. همچنین پیشگیری از فساد امیران محلی از طریق رسوم سنتی بازنشستگی اجباری یا حصر خانگی (اشیکومه^۴) که با هدف ایجاد نوعی نظارت و توازن برای جلوگیری از بروز رفتارهای مستبدانه از سوی اربابان انجام می‌شد. این رسوم را می‌توان به دو دسته کلی ارتقا و تحرک سازمانی و همچنین مشارک در تصمیم‌سازی تقسیم‌بندی کرد که در یک سازمان رخ می‌داد. اما در مورد صندوق عرایض، این مشارکت در مقیاسی گسترده‌تر محقق می‌شد به گونه‌ای که امکان مشارکت برای همه اعضای جامعه فراهم بود.

در تیول توسا سامورایی‌ها به واسطه خدمت در نظام دیوانی و سر و کار داشتن با حوزه سیاست می‌توانستند انتقادات و پیشنهادهای خود در این زمینه را به صندوق بیاندازند و طرح نکات سازنده، فرصت خوبی را برای ارائه توانایی‌ها و در نتیجه ارتقا یافتن به مراتب بالاتر بر اساس استعدادهایشان فراهم ساخت. از این رو، نظام دیوانی موجب ترویج تحرک اجتماعی در میان سامورایی‌های دون پایه شد. اما مستثنی کردن سامورایی‌ها در ادو و دیگر قلمروهای تحت کنترل باکو^۵ و محدود ساختن آن‌ها به نظام گردش اسناد از پایین به بالا (رینگی)، انتقادات و پیشنهادهای را به امور اجتماعی محدود ساخت. از این رو، در این مناطق فرصت ابراز قابلیت‌ها و توانایی جهت تصدی مراتب بالای مدیریتی به نحو چشم‌گیری محدود شده بود که البته در این میان، عرایض سامورایی‌های بی سرور (رونین) و برخی از مقام‌های شهری و روستایی آشنا به نظام دیوانی و حکومتی مستثنی است.

به عنوان نمونه، عریضه پیشنهادی کیوتوکو^۵ دای هاچی^۵ یکی از ملازمان دون پایه، تحسین و ارتقای وی به مقام سامورایی و تصدی امور مالی تیول توسا در سال ۱۷۸۷ را برایش به همراه داشت. در واقع صندوق پیشنهادها در نظام سلسله مراتبی آن زمان، به راهی برای

^۱ - *gokenin kabu*

^۲ - *tashidaka*

^۳ - *mochibun*

^۴ - *oshikome*

^۵ - *Kyūtoke Daihachi*

شکوفایی استعدادها منجر شد. کانون پیشنهادهای سامورایی‌ها به‌طور عمده بر موضوعاتی چون فساد، تحصیل مناسب و به‌کارگیری افراد مستعد برای مناصب حکومتی متمرکز بودند. انتقادات به‌طور عمده سیاست‌های دولت و رفتار صاحب منصبان را هدف قرار می‌داد. یکی از عریضه-دهندگان در تیول توسا انتقادات گوناگونی را متوجه حکومت و اعمال آن کرده بود. برخی از انتقادات و پیشنهادها وی عبارت بود از نقد عیاشی ملازمان ارباب در روسپی‌خانه‌های شهر اِدو (پایتخت)، دریافت پول از غیر بومیان به هنگام قایق‌سواری برای ورود به تیول توسا، انتقاد از ارباب به خاطر رفتن به شکار در روزهای مخصوص عبادات، گوشزدکردن خطر وجود سگ‌های وحشی در داخل شهر برای زنان و کودکان و توصیه به برخورداری عموم مردم از امتیاز استفاده از کلاه‌های حصیری به‌عنوان سایه‌بان که مختص طبقه سامورایی بود (Roberts 1998: 122-125). بکارگیری صندوق عریض از دو جنبه سودمند بود. نخست آن که حاکمان و امیران محلی به آن چه که در زیر پوست جامعه جریان داشت، آگاه می‌شدند. دیگر آن که عریضه‌دهندگان نیز از فضای باز سیاسی برای بحث و گفت و گو درباره موضوعات مشترک و ایجاد نوعی حس همدلی و تفاهم در میان اصناف بهره می‌بردند.

اسناد موجود از تشویق بسیاری از عریضه‌نویسان به‌واسطه اظهاراتشان و دریافت تقدیرنامه رسمی از سوی ارباب حکایت می‌کند. همچنین متون عریض نقش به‌سزایی در تعلیم و تربیت توپوترو^۱، ارباب آینده این تیول در دهه ۱۸۳۰ داشت. رونویسی از عریض به‌عنوان مشق و نگارش انشاء با موضوع اهمیت گشوده نگه‌داشتن مجاری ارتباط از جمله فعالیت‌های تحصیلی وی بود. در ضمن، نگهداری نسخه‌هایی از عریض افراد غیربومی به شوگون، حاکی از آن بود که بررسی عریض دیگران ابزاری برای قرار گرفتن بر تارک عرصه سیاسی ژاپن و ایفای نقش در گسترش نظرات سیاسی در این کشور بوده است (Ibid., 130-131). به‌طور قطع، انتقادات و پیشنهادها متأثر از فضا و شرایط سیاسی-اجتماعی هر دوره بود. در سال‌های پایانی حکومت باکو^۲ (باکو^۳ ماتسو^۲)، هنگامی که دولت شوگونی با در پیش گرفتن سیاست ریاضت اقتصادی به کشاورزان متمول نسبت به در پیش گرفتن زندگی تجملی هشدار داد، کدخدای یک روستا با انداختن عریضه‌ای به صندوق اِدو، به مسؤولان یادآور شد که مردم از بزرگان خود پیروی می‌کنند. او با اشاره به آرامگاه ایه یاسو^۳، بنیان‌گذار سلسله توکوگاوا که مزین به طلا و نقره بود، آن را با مقبره ساده امپراتور مقایسه کرد و افزود که خود ایه یاسو هیچ‌گاه به‌دنبال چنین چیزی نبود اما وارثانش اقدام به چنین کاری کردند. همچنین تزئین ستون‌های چوبی قلعه اِدو با کوسن را خاطر نشان می‌کند و این اقدام را به روحیه مُسرفانه و

^۱ - Toyoteru

^۲ - bakumatsu

^۳ - Ieyasu

مقام و منفعت‌طلبی آن‌ها در پیش‌برد کسب و کارشان منتسب می‌کند (Kenjō 1979: 22-31- *chū*). عرایض مطروحه دولت را به خاطر عدم آمادگی در برابر وقوع بلایای طبیعی، سوءرفتار و استبداد مقامات و فرایند ناعادلانه دادخواهی به‌خاطر زمان‌بر و هزینه‌زا بودن مورد انتقاد قرار می‌دادند و همچنین با مقایسه آمادگی دولت در پیشگیری از قحطی ناشی از آتشفشانی کوه آساما^۱ در سال ۱۷۸۳ و عدم آمادگی دولت در پیشگیری از مرگ و میر زیاد سال ۱۸۳۷ در اثر پیشامدی مشابه، درباره سیاست‌های دولت اظهارنظر می‌کردند. عارض دیگر افزایش بر ضعف دولت در پیشگیری از این بحران‌ها، تحمیل مسئولیت ذخیره‌سازی غلات در سیلوی روستا بعنوان وظیفه کشاورزان را مورد انتقاد قرار داده، ضمن تقبیح این سیاست، با کنایه آگاهی و تجربه بیشتر کشاورزان در این زمینه را به دولت یادآور می‌شود (Kenjō 1979: 44-50- *ge no*).

سیاست‌های اقتصادی و نظامی باکوفو^۲ از دیگر حوزه‌هایی بود که با نقد و پیشنهادهای مردمی در عرصه سیاستگذاری همراه بود. یکی از شهرنشینان منطقه‌ای در شهر اِدو در زمینه سیاست دفاع ساحلی پیشنهادهای را ارائه کرد. همچنین کدخدای سابق یک روستا به واسطه صندوق پیشنهاد کرد تا به منظور مهار سیلاب‌ها و بازگیری زمین از مناطق باتلاقی حاشیه رودخانه و تبدیل آن‌ها به کشت‌زار، مسیر رودخانه روستا اصلاح گردد (Mochizuki 2008: 73-74). سیر دریافت عرایض تا مدتی پس از روی کار آمدن دولت میجی^۱ (۱۸۶۸) ادامه داشت. در عریضه‌ای به سال ۱۸۶۹ با اشاره به نقش مهم انگم یا لاک چینی استحصال شده از نوعی درخت به‌عنوان کالایی تجاری در افزایش درآمد ملی، به دولت پیشنهاد می‌شود که ۲۵ درصد از ارزش کل این درختان در ازای حفظ و نگهداری از آنها به پزشکان پرداخت شود و نیمی از ارزش آن‌ها صرف نگهداری و یک چهارم باقی‌مانده نیز صرف مطالعات این پزشکان شود. در این عریضه، همچنین پیشنهادهایی در زمینه مسائل نظامی، رسیدگی به علل گرانی اجناس و چاره‌جویی در این زمینه ارائه شده بود (Ohira 1995 "238": 128-9). در عریضه‌ای دیگر، پیشنهاد بازگشت امپراتور به کیوتو به‌خاطر خطر حضور بیگانگان در شهر اِدو و اتخاذ سیاست طرد بیگانگان، توصیه به تنبیه موبدان به‌خاطر ارتکاب اعمال غیراخلاقی و تبدیل معابد متروکه به مزارع مطرح شده است (Ohira 1995 "242 (5)": 154). حوزه اقتصاد و سیاست نیز شاهد پیشنهادهایی از سوی عریضه‌دهندگان بود؛ از رده خارج کردن پول‌های رایج در سراسر کشور و جایگزین ساختن آن‌ها با سکه‌های طلا، تقسیم کشور به ۶۸ ایالت و ایجاد یک بازار رسمی برای تبادل محصولات هر منطقه، مجوز دادن برای صادرات تنها مازاد محصولات، لغو ممنوعیت صادرات طلا و نقره (Ibid., 167).

^۱ - Asama

^۲ - Meiji

بررسی علت گسترش به‌کارگیری صندوق عرایض در دوران آغازین عصر مدرن (دوره ادو) در دوران حاکمیت رژیم مستبد و خودکامه در این مجال نمی‌گنجد و مستلزم انجام پژوهشی جداگانه است. پاسخ مناسب به این پرسش را باید از تحلیل و مقایسه ساختار سیاسی، نظام اقتصادی، نظام دادخواهی، ساز و کار اداری، توان کنش‌گر مردم، ظرفیت حاکمان، ایدئولوژی و اندیشه غالب جامعه ژاپن در این دوره و دوره‌های گذشته استنتاج کرد. هرچند میاسوئاکو نهادی جالب توجه در دوران پیشامدرن ژاپن بود اما نمی‌توان گفت که ابزاری دموکراتیک در دست حاکم مردم‌سالار بود. روبرتس نیز با تکیه بر این نکته تأکید می‌کند که نصب صندوق نشان از ایدئولوژی دموکراسی نیست هرچند که مباحثه سیاسی در جامعه را ترویج می‌کرد (Roberts 1998: 132). در هر حال گفته می‌شود که صندوق نهادی بود که توسط حاکمی پدرسالار اما رئوف و خوش قلب ایجاد شد. در واقع به‌کارگیری این نهاد اعطای حقوق مدنی مردم به آن‌ها نبود، بلکه یافتن چاره‌ای برای حل مشکلات در قالب یک لطف از سوی حاکم به مردم بود. اما در عین حال نمی‌توان منکر بود که این تجربه پیشامدرن زمینه‌ساز تشکیل نهادهای سیاسی و قانونی در عرصه سیاستگذاری در ژاپن مدرن شد. در واقع، شرایط مناسب اجتماعی زمینه‌ساز گذار این تجربه به عصر جدید بود که نشان‌گر پیوستگی تاریخی در دوره‌های گوناگون است. گرچه این گذار با حفظ ماهیت صندوق عرایض انجام شد و صندوق در برخورد با نهادهای مدرنی که کارکردی مشابه داشتند، دست‌خوش دگرگونی شد و در واقع نوعی گسست ایجاد شد.

صندوق عرایض و پارلمان

مردم تیول توسا، استان کوچی^۱ کنونی که به صراحت لهجه شهره هستند و از یک قرن پیش با استقلال‌طلبی پیشگام تأسیس قانون اساسی و نظام نمایندگی ژاپن بوده‌اند، در این راه به بهترین شیوه از صندوق عرایض استفاده کردند و این نوعی تطبیق رفتار سنتی با شرایط نوین و در جهت پایان بخشی‌های جدید بود. به نظر روبرتس فهم پیشینه این صندوق‌ها با وجود تاریخی دو هزار ساله، بی‌نیاز از مراجعه به ایده‌های دموکراسی و یا حاکمیت نظام نمایندگی غربی است چرا که در اصل تناسب بیشتری با حاکمیت دیوان‌سالاری نخبگان دارد (Roberts 1994: 427).

بنا به استدلال روبرتس، ناکارآمدی سیاست‌های باکوئو^۲ در قرن هجدهم منجر به نصب صندوق‌های عرایض و دریافت پیشنهادهای مردم عادی شده بود، بر اساس پیشنهاد ایماکیتا

^۱ - Kochi

ساکوئی^۱ تأسیس نهادی جدید به منظور برقراری ارتباطات بیشتر با ارباب تیول توسا مطرح می‌شود که این نهاد پیشنهادی در حکم نوعی صندوق عرایض زنده بود (-Roberts 1997: 588). در واقع، پیشینه تاریخی شکل‌گیری یک نظام نمایندگی مدرن در ژاپن را می‌توان در قرن هجدهم و در ارتباط با نصب صندوق عرایض جست.

نمونه‌ای از سازگاری رسوم سنتی برگرفته از ایده‌های بومی را می‌توان در عریضه سال ۱۷۸۷ ساکوئی دید. او که خاستگاهی سامورایی داشت، در مشاغلی موروثی همچون نگهبان شهر قلعه‌ای و مأمور مخفی (شینوبی^۲) به ارباب تیول توسا خدمت کرده بود. ساکوئی در عریضه خود پیشنهاد تشکیل یک شورای مشورتی جدید برای بحث و گفت و گو درباره سیاست‌های آتی دولت را داده بود. بنابه تصریح ساکوئی، این شورا باید از بهترین افراد این قلمرو تشکیل می‌شد که فارغ از خاستگاه طبقاتی و جایگاه اجتماعی خود از سوی همه مردم این تیول و نه شخص ارباب، انتخاب شوند تا به بحث و تبادل نظر درباره سیاست‌های جاری و ارائه مشاوره به ارباب پردازند. نکته جالب و مهم، تأکید بر نقش مردم در فرایند این انتخاب بود که با ساختار حکومت در دوره ادو که در حاکمیت سامورایی‌ها بود، سازگار نبود.

منطق درونی این پیشنهاد، از بومی بودن آن و عدم تأثیرپذیری از تفکرات غربی حکایت داشت چراکه آمیزه‌ای از آموزه‌های رایج در این منطقه، سنت سامورایی و تجارب شخصی وی بود و عدم مخالفت با آن، به دلیل غالب بودن تفکرات اصلاح‌طلبانه سامورایی‌های وقت بود (Roberts op. cit., 575-580).

ساکوئی در پیشنهاد تشکیل شورای مشورتی، بر انتخاب افراد وظیفه‌شناس و وفاداری تأکید داشت که وظیفه خود را فدای منافع شخصی نکنند. البته او هشدار می‌دهد از آن جا که چنین شورایی سد راه مقام‌های فاسد خواهد شد، در معرض تهمت و افترا قرار گرفته و در مسیر تشکیل آن مانع ایجاد خواهد شد (Roberts op. cit., 575-580). اما به هر حال، پیشنهادی ساکوئی به مرحله عمل در نیامد و تا سال ۱۸۶۰ که پیشنهاد دیگری برای تشکیل مجمعی به سبک آمریکایی مطرح شد، طرح مشابهی ارائه نشد (Ibid., 592-593).

یک قرن پس از طرح پیشنهاد ساکوئی، جنبش آزادی‌خواهی و حقوق مردمی^۳ در دهه ۱۸۷۰ (چند سال پس از تشکیل دولت مدرن میجی) برای استقرار مشروطه و نظام نمایندگی از این تیول سر برآورد که به رغم نقش محوری نظریه‌های سیاسی غرب در مطالبه حقوق مردمی، بیانگر ماهیت بومی پیشنهاد ساکوئی در تفسیر آراء غربی در این زمینه است. تأکید بر نقش محوری امپراتور (ارباب در زمان ساکوئی)، از خودگذشتگی، ایثار و وفاداری به مقام‌ها و

¹ - Imakita Sakubei

² - shinobi

³ - Freedom and Popular Rights Movement

تلاش در جهت بهبود ارتباطات میان مردم و دولت و ایجاد وحدت میان آن‌ها، از جمله شباهت‌های اساسی میان این دو حرکت بود (Roberts 1997: 595-596).

کارآمدی میاسوئاکو را شاید بتوان مرهون فضای مساعد در ژاپن آن دوران دانست. عملی شدن پذیرش پیشنهادهای ثمربخش با یک پیشینه درازمدت تاریخی به همت نخبگان پدرسالار اما چاره‌جو محور و دارای سعه صدر، آگاهی عمومی، اعتماد متقابل میان رعایا و اربابان حاکم، انگیزه بالا برای تحرک اجتماعی و اقدامات تشویقی، مستقر بودن نظام دیوانی پایین به بالا (رینگی) که پیشنهادهای کاری را از لایه‌های پایینی دریافت می‌کرد و به تأیید پله‌کانی سطوح بالایی با کوله باری از تجربه می‌رساند و... همه این موارد زمینه‌ساز کارایی این رسم حکومت‌داری در ژاپن وقت بود. در ایران اما به‌رغم پیشینه تاریخی بلندمدت از جرس نوشیروانی تا اقدامات ناصرالدین شاه در بارعام دادن‌های روز یکشنبه و تأسیس صندوق عدالت که تصادفاً شباهت قریبی با همتای ژاپنی خود داشت (البته بدون عنصر مهم پذیرش پیشنهادها)، چنین تجربه موفق‌تری رخ نداد. علاوه بر غیبت اکثر دلایل حاضر در کامیابی نهاد ژاپنی، شاید بتوان بر استفاده ابزاری و نمایشی از این نهاد برای کسب مشروعیت به‌جای بهره‌گیری از نظرات گوناگون، فقدان اعتماد لازم میان فرودستان و فرادستان و کارکرد نظام بالا به پایین را از مهم‌ترین دلایل ناکامی در بهره‌گیری از این نهاد و ترویج فرهنگ مشارکت در حوزه عمومی در ایران دانست. در دوره مدرن نیز بدون برخورداری از زمینه و پتانسیل لازم، بدون فرهنگ‌سازی مناسب و تغییر در روحیات خود محور، به شکلی تقلیدی صرفاً در جهت الگوگیری از مفاهیم مشارکتی و نهادهای غربی اقدام شده است.

نتیجه‌گیری

نهاد صندوق عرایض در دوره پیشامدرن ادو با هدف رویارویی با بحران‌ها به‌کار گرفته شد. کامیابی نسبی میاسوئاکو را می‌توان به عوامل گوناگونی از جمله نظام سیاسی متفاوت، نرخ باسوادگی، شرایط مالی و غیره نسبت داد. در صندوق عرایض ژاپن به رسمیت شناخته‌شدن پیشنهادها و انتقادات یک ویژگی کاملاً متمایز نسبت به همتایان دیگر به‌ویژه صندوق عدالت بود. محدودیت‌ها در ابتکار و نوآوری در سیاستگذاری‌ها و به‌ویژه رویارویی با بحران‌ها به‌واسطه نظام بسته دیوانی و انحصار آن در مشاغل موروثی طبقه سامورایی، باعث برخی اصلاحات از جمله به‌کارگیری صندوق عرایض و به رسمیت شناختن نقد و پیشنهاد از سوی مردم و سامورایی‌های دون پایه و موجب گشایش در فضای سیاسی و پا گرفتن بحث و گفت‌وگو در عرصه عمومی شد. فضای باز حاصله زمینه‌ساز طرح پیشنهادهای مهمی شد که در سیاستگذاری به‌کار گرفته می‌شدند. به این ترتیب بستر مناسب برای بهره‌گیری از استعدادها و

ارتقا مراتب در نظام دیوانی و در کل افزایش تحرک اجتماعی و منتفع شدن حکومت از تدابیر راه‌گشا در بزنگاه‌های حساس فراهم شد. پذیرش پیشنهادهای سازنده از طریق صندوق عرایض موجب طرح پیشنهاد مهمی برای تشکیل یک شورای مشورتی در عرصه سیاستگذاری با حضور نمایندگان مردمی و در قالب یک صندوق عرایض زنده شد که بعدها در عصر مدرن الهام‌بخش تشکیل پارلمان در ژاپن شد.

منابع

- 1- "Yamashita Kōnai jōsho," in *Kokushi dai jiten* <http://www.japanknowledge.com/body/display/> accessed 7 June (2013).
- 2- (1994). *kyūji shimon roku: Edo bakufu no shōgen. (jō)*. Tōkyō: Iwanami shōten.
- 3- Cogan, A., Sharpe, S. & J. Hertzberg (1986). "Citizen Participation." in So., F.S. Hand, I., & B.D. Madowell (Eds). *The Practice of State and Regional Planning. Municipal Management Series. Chicago: American Planning Association.*
- 4- Dore, Ronald Philip (1965). "Education in Tokugawa Japan", University of California Press.
- 5- Fujita, Satoru (2002-3). *kinsei no san dai kaikaku, Nihonshi Ribureto Vol. 48, Tokyo: Yamakawa.*
- 6- Fukaya, Katsumi (1999). "kinsei seiji to hyakushō meyasu" in Kōtaro Iwata & Katsumi Fukaya, eds., *shakai ishiki to sekai zō, (minshū undōshi: kinsei kara kindai e, series Vol. 2, by Katsu hiro Arai) Tōkyō: Aoki shoten.*
- 7- Harafuji, Hiroshi (1992). "meyasubako." P. 776 in *Kokushi Daijiten (Great Dictionary of National History), Dai 13 shō (Vol. 13), ed. Kokushi Daijiten henshū iinkai, 1979 – 1997. Tōkyō: Yoshikawa Kobunkan.*
- 8- Hirakawa, Arata (1996). *Funso to seron: kinsei minshū no seiji sankā. Todai Shuppankai.*
- 9- Kasaya, Kazuhiko (2000). *The Origin and Development of Japanese-style Organization. translated by Eric C. Rath. Kyoto: International Research Center for Japanese Studies.*
- 10- Kenjō, Yukyo (1979). "Edo bakufu meyasubako he no ichi sojō." *Toki no Hōrei, (chū) 1032: 22-31.*
- 11- Kenjō, Yukyo (1979). "Edo bakufu meyasubako he no ichi sojō." *Toki no Hōrei, (ge no 2) 1049: 44-50.*
- 12- Kweit, M.G. & Kweit, R.W. (1981). *Implementing Citizen Participation in a Bureaucratic Society. Praeger, New York.*
- 13- Mochizuki, Yoshichika (2008) (Heisei 20). "「sojōdome」 ni miru no jikiso" in Ieyasu. Yoshimune. *Ietatsu-tenkaki no Tokugawake (Unification, Reform and Westernization: transitional moments in Japanese history and the Tokugawa Shogunal Household)*. Edited and published by zaidan hōjin Tokugawa kinen zaidan.
- 14- OECD (2005), *Evaluating Public Participation in Policy Making, OECD Publishing, Paris.* <http://dx.doi.org/10.1787/9789264008960-en>
- 15- Ōhira, Yūichi (1995). "(shiryō) Meiji shoki Kyōto meyasubako sojō- 「hakoso kenetsu roku」 ." *Ritsumeikan Law Review (International Ed.) 238 (2): 118-210.*
- 16- Ōhira, Yūichi (2003). *Meyasubako no kenkyū, Ritsumeikan Daigaku Hogakubu sosho, Tokyo: Sobunsha.*
- 17- Ōishi, Manabu (2003). "Kyōhō kaikaku to shakai henyō," in *Manabu Ōishi Nihon no jidaishi Vol. 16, Tōkyō: Yoshikawa Kobunkan.*
- 18- Ōishi, Shinzaburō (1996). "Bakuhan taisei no tenkai to dōyō" in *Kodam Kōta, Nihon rekishi taikai fukyūban 10, Tōkyō: Yamakawa Shuppansha.*
- 19- Roberts, Luke S (1994). "The Petition Box in Eighteenth – Century Tosa." *The Society for Japanese Studies 20(2): 423 – 458.*
- 20- Roberts, Luke S (1997). "A Petition for a Popularly Chosen Council of Government in Tosa in 1787." *Harvard Journal of Asiatic Studies 57(2): 575-596.*
- 21- Roberts, Luke S (1998). *Mercantilism in a Japanese domain: The merchant origins of economic nationalism in 18th – century Tosa. Cambridge University Press.*
- 22- Schneider, Irene (2006). *The Petitioning System in Iran: State, Society and Power Relations in the late 19th century. Wiesbaden: Harrasowitz.*
- 23- Wakao, Masaki (2003). "Kyōhō Tenmeiki no shakai to bunka," in *Manabu Ōishi, Nihon no jidaishi Vol. 16, Tōkyō: Yoshikawa Kobunkan.*

-
- 24- Yokota, Fuyuhiko (2005). "kinsei no gakugei," in Osamu Ôtô and others, eds., *kinsei shakairon, nihonshi kôza*, Vol. 6, *rekishigaku kenkyūkai and nihonshi kenkyūkai*, Tôkyô: Tôdai Shuppankai.
- 25- Yoshinaga, Guzan (1954) (Showa 29). *Kôzatsu. Meyasubako 2nd edition. Mojikyodo sôsho dai 1. Mojikyodokai.*